

УДК 303.442.43(=161.2):167-39:321.64:327.2:316.2:
81-116
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2020.04.907>

ЄВРАЗІЙСЬКИЙ ТА СЛОВ'ЯНОФІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМИ В ЕТНОЛОГІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИЦІ ЯК ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РАСОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ БІЛОРУСІВ ЗА ЕТНІЧНОЮ І МОВНОЮ ОЗНАКАМИ

Дмитро КАНАПЛЯНИКОВ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4957-1619>
здобувач наукового ступеня кандидата історичних наук,
Інститут народознавства НАН України,
відділ етнології сучасності,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: zvyczaj@gmail.com

Тетяна ТОВСЦІК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7462-5060>
Гомельське краязнавче товариство «Талака»,
Ліщинська, 26, 1, 246008, Гомель, Білорусь,
e-mail: tolscik@gmail.com

Актуальність. У сучасних Росії, Білорусі, на окупованих Росією територіях, поширена расова дискримінація корінних народів за мовою, закриваються школи, де навчаються мовами корінних народів, а активісти, які борються проти русифікації, піддаються фізичному насильству, штрафом, поліцейському, кримінальному переслідуванню. Причому для багатьох не білоруських дослідників дивним є те, що це відбувається в державі Білорусь відносно білорусів та білоруської мови.

Мета. Для вирішення цієї проблеми недостатньо тільки виявлення економічного і військово-політичного російського колоніалізму, а слід виявити способи, яким російський імперіалізм конструює свою ідеологію через сформовані в Росії і Білорусі за століття колоніалізму академічні народознавчі школи.

Ключові слова: історіографія етнології і фольклористики, націоналізм, расизм, русифікація, імперіалізм, ідеологія, методологія соціальних і гуманітарних наук.

Dzmitry KANAPLIANIKAU

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4957-1619>

PhD Candidate at the

Department of the modern ethnology

of the Institute of Ethnology of the

National Academy of Sciences of Ukraine

Svobody Avenue 15, 79000, Lviv, Ukraine.

e-mail: zvyczaj@gmail.com

Tacjana TOUSCIK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7462-5060>

Homel society of local history «Talaka»

Liaščynskaja, 26, 1, 246008, Homel, Belarus

e-mail: tolscik@gmail.com

EURASIAN AND SLAVIC NATIONALISMS
IN ETHNOLOGY, SOCIOLOGY AND FOLKLORE
AS IDEOLOGICAL PRINCIPLES
OF RACIAL DISCRIMINATION
OF BELARUSIANS BASED ON ETHNIC
AND LANGUAGE SIGNS

Relevance. In modern-day Russia, Belarus, and the territories occupied by Russia, there is widespread racial discrimination against indigenous peoples by language. Schools in their native language are closed and activists fighting Russification are subjected to physical violence, fine, police, criminal prosecution. Many researchers do not understand why discriminate against the Belarusian language in Belarus.

The *purpose* of the article is to reveal this as Russian imperialism constructs its ideology through the academic schools of science formed in Russia and Belarus over the centuries of colonialism.

The used *method* of historiographical analysis of the imperial ideologies of ethnographic, folklore, Slavic and sociological studies of Belarusians gave the following *results*: with the 1960 Russian scientific schools created popular in the former USSR, the ontological foundation for Eurasian, Slavophilism, racism, for example, the Moscow-Tartu school, M. Tolstoy Slavistics School, the concept of L. Gumilyov. After 1991, in the Russian imperial ethnology was created constructivism. Also Russian Orthodox clericalism, combined with different versions of Eurasianism, became popular in the social sciences in Russia and Belarus. These racist ideologies in conjunction with the Belarusian authoritarianism created «Belarusian State Ideology», which is mandatory for use in the Belarusian universities and science.

Conclusions. These theories and concepts can not be verified, since they contain racist ideological axioms, ideological choice of sources and facts. Such studies should be considered pseudo-scientific, and their findings, methods of measurement, the facts can not be used.

Keywords: historiography of ethnology and folklore, nationalism, racism, Russification, imperialism, ideology, methodology of social sciences and humanities.

Вступ. Такий вид расової дискримінації за мовною ознакою як русифікація є величезною проблемою для всіх пострадянських народів, які довгий історичний період знаходилися і продовжують перебувати під впливом російського імперіалізму. Міжнародний суд у справі України проти Росії (2019) визнав русифікацію в Криму однією із форм расової дискримінації [1]. Часто в науці виникає питання, чому в Білорусі, яка є незалежною державою, відбувається русифікація, закриваються школи, де навчаються білоруською мовою, а ті активісти, що борються проти засилля російської мови, піддаються фізичному насильству, непомірним штрафам, поліцейському цькуванню та переслідуванню.

Мета статті. Для вирішення цієї проблеми недостатньо лише виявлення економічного і військово-політичного російського колоніалізму, а слід увиразнити подальші руйнівні плани, дії і способи цієї ідеології, якими російський імперіалізм конструє свою доктрину через сформовані в Росії і Білорусі за століття колоніалізму академічні народознавчі школи. Про необхідність досліджень функціонування російського націоналізму як «месіянської» ідеї, яка пронизує усе російське життя, і в тому числі всі напрямки російської науки, писав український антрополог Роман Кісь, який в книзі «Фінал третього Риму (Російська месіянська ідея на зламі тисячоліть)» та статті «Виміри євразійства» ще в 1998 році спрогнозував, що російський імперіалізм буде на підставі євразійства відновлювати російську імперію [2; 3]. **Метою статті** є виявлення російських націоналістичних ідеологічних підстав в етнології, фольклористиці, соціології на прикладі досліджень білоруського етносу.

Методика дослідження. При проведенні історіографічного вивчення відносин імперських расистських ідеологій з народознавчими дослідженнями білорусів виходимо з поєднання екстерналістського і інтерналістського підходів [4; 5]. Як чітко зазначив Томас Кун, наука розвивається в певних парадигмах, зміна яких відбувається революційно, причому панує зворотний зв'язок поміж акцептацією наукових знань і теорій і власне суспільними процесами [6—8].

Основна частина. Критика расизму й імперіалізму в науці. Етнологія та антропологія, що виникли як наука в Східній Європі, були обумовлені не

лише філософською логікою досліджень Іммануїла Канта і Йоганна-Готфріда Гердера, але й їх особистою дискримінацією і насильством, які існували під час російської окупації над пруськими німцями, до яких вони обидва належали [9, с. 273—302].

Антропологічна парадигма, першим теоретиком якої був Іммануїл Кант, тлумачиться цим вченим у його роботі «Антропологія в прагматичному сенсі» як когнітивна наука, яка стоїть на позиціях свободи і демократії [10, с. 117—333]. Логіка досліджень Канта, розуміння ним антропології як науки про мислення, а не лише про фізіологію людини, незважаючи на його власний європоцентризм і расіалізм (racialism), призводить до критики колоніалізму і заперечення дискримінації людей за расовою, етнічною ознаками тощо [11; 12]. Мішель Фуко у «Вступі до антропології Канта» доводить, що антропологія була запропонована І. Кантом як наука про людей, яка пов'язує простір і час, та показує зворотню взаємозалежність свободи і правди [13].

У Центральній і Східній Європі практична антропологія була представлена у формі фольклорних досліджень учнем І. Канта, Йоганном-Готфрідом Гердером у його творах «Уривок із переписки про Оссіяна та пісень старих народів» [14] і збірника «Народні пісні» [15; 16]. Джон Кеннет Ноїс в книзі «Гердер: естетика проти імперіалізму» [17] резонно стверджує, що дослідження культури Й.-Г. Гердера носили антиімперіалістичний характер. Наступниками Й.-Г. Гердера вважаються Гейдельберзькі романтики, з яких найбільш відомі брати Якоб і Вільгельм Грімми. Вони створювали мовні, фольклорні, міфологічні онтологічні підстави німецької нації за часів французької окупації і руху за об'єднання всіх німецьких націй в єдину Німеччину. Парадигма фольклорних досліджень з метою формування етнокультурних підвалин для утвердження нації розширилася спочатку в Європі, а потім і по всьому світу [18, с. 40—54; 19, с. 20—21]. Незважаючи на те, що імперські ідеології також намагалися використовувати фольклор для виправдання свого існування і пропаганди, все ж дослідження народної поезії найбільше вплинули на ідеологію національно-визвольних рухів і їх культурний націоналізм. Огляд взаємовпливу фольклору і націоналізму висвітлений в збірнику «Фольклор та націоналізм у Європі протягом довгого XIX століття» [20].

Дискримінаційні імперські практики вимагали не лише фольклорних антологій і пропаганди, але і прямого обґрунтування інтелектуальної переваги правлячих угруповань і класів через різні види расистських концепцій. Добре видно це на прикладі расизму Жозефа Артюра де Гобіно, для якого колір шкіри був не однією з причин дискримінації. Мова, розум фінських селян для нього нижче менталітету дворянства і німецьких викладачів, що в його випадку виправдовує дискримінацію [21, с. 67, 106—107].

Сучасний критик расизму Роберт Майлз писав: «Під концепцією расизму треба розуміти будь-які постулати, в яких, незалежно від форми і змісту, з метою легітимації соціальної нерівності стверджується, що люди як вид складаються з виниклих природно окремих груп [...]. Расизм має два підходи: 1) негативний опис чужих груп; 2) позитивний опис своєї групи» [22, с. 83]. При цьому в сучасних расистських дискурсах біологічні особливості часто несуттєві або вигадані, расизм спрямований на цілі етноси [23].

Російський шлейф колоніалізму в Україні та Білорусі західні та українські вчені розглядають як частину світового колоніалізму та імперіалізму. Методологічні проблеми колоніальних досліджень розглянуті Миколою Рябчуком у двох статтях з однією назвою «Відміни колоніалізму: про застосовність постколоніальної методології до вивчення посткомуністичної східної Європи» [24], а також в збірнику його статей «Постколоніальний синдром. Спостереження» [25], статтях українського історика колоніалізму Сергія Трояна «Постколоніальні студії: Україна в постколоніальних дослідженнях» [26].

Американська дослідниця Єва Томпсон висвітлила у своїй книзі «Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм», як російськомовна література від Пушкіна до Солженіцина висловлює й пропагує ідеї імперії, як радянська ідеологія і пропаганда в літературі і пресі поєднують комуністичні ілюзії з російськими колоніальними бажаннями, як безпосередньо в підручниках Російської Федерації проводиться ідеологія російського імперіалізму, так само і шляхом семіотичної підміни термінів «окупація» на «возз'єднання», «Білорусь» на «Росія», «білоруський» на «російський» [27]. Системні дослідження семіотичних підмін і створення ідеологічних міфів започаткував Р. Барт, який в 1957 році в стат-

ті «Міф як семіологічна система» показав деформційні відносини між концептом і смислом в міфі на прикладі французького імперського колоніалізму [28, с. 189].

Історіографія українських досліджень російського колоніалізму приведена канадсько-українським істориком Степаном Величенком у статті «Питання російського колоніалізму в українській думці. Політична залежність, ідентичність та економічний розвиток» [29], у книзі «Імперіалізм і націоналізм по-червоному: українська марксистська критика російського комуністичного панування в Україні (1918—1925)» [30] та інших публікаціях [29; 31].

Білоруський варіант російської імперіалістичної ідеології часів Російської Імперії — «западнорусизм» — проаналізував в 1929 р. Олександр Цьвікевіч (він був Головою Ради Народних Міністрів Білоруської Народної Республіки) в роботі «Західно-русизм. Нариси з історії громадської думки в Білорусі в ХІХ і початку ХХ», післямову до цієї книги написав фольклорист Арсеній Лис [32]. О. Цьвікевіч у статті «Євразійці (нові пошуки російської думки)» у 1922 р. показав, що євразійство є варіантом імперської ідеології та вийшло зі слов'янофільства [33]. Деякі сучасні ідеологічні прояви «західнорусизму» освітлені Ігорем Мельниковим у статті «Західнорусизм як прояв російської імперської ідеології в сучасній Білорусі» [34]. Саймон Льюїс у дослідженні опору культурному імперіалізму в Білорусі показав, що «пострадянський білоруський дискурс творчо поєднує стежки постмодернізму і постколоніалізму. Він одночасно містить радянські міфи і спростовує їх, очевидно втягуючись в інтертекст радянських часів» [35, с. 16].

Ідеологічні варіанти російського імперіалізму: євразійство, російський націоналізм, слов'янофільство, націонал-сталінізм стали популярні в Російській Федерації з початку 1990-х рр. і використовуються відтоді як державна ідеологія. Ця ідеологія досліджена в ряді робіт, серед яких книга, написана українськими істориками Ігорем Торбаковим і Сергієм Плохієм «Після імперії: націоналістична уява та символічна політика в Росії та Євразії в ХХІ—ХХІ ст.» [36], французьким істориком Марленою Ларюелю «Російський націоналізм. Уяви, доктрини та політичні поля битв» [37], «Російське євразійство: ідеологія імперії» [38] тощо.

Питання ідеологічного впливу на науку і праці дослідників культурного імперіалізму розглядалися в роботах «Культура і імперіалізм» [39], «Орієнталізм» [40] англійського культуролога Едварда Саїда [41; 42]. Поняття «мовний імперіалізм» у дослідженнях антропології та соціології мови розійшлося після виходу книги датсько-великобританського соціолінгвіста Роберта Філіпсона «Мовний імперіалізм» [43]. Західна антропологічна наука так само є залежна від ідеології, про що наголошували в своїх роботах Луї Дюмон [44, с. 193—299], Сон Хаугбол [45], Кетлін Надо [46].

Класик соціально-психологічних досліджень колоніалізму Франц Фанон [47—49] у статті «Расизм і культура» (1956) зазначав, що метою колоніалізму є руйнування традиційного світогляду: «Треба захитати їхній світогляд. ... суспільний ландшафт знищено, а цінності зневажено, покраяно, сплюндровано. Розірвані силові лінії більше не унапрямолюють. Їх заступає нова система цінностей, не запропонована, а стверджена вагою гармат і мечів». Для руйнування традиційного світогляду використовується його дискредитація: «Встановлення колоніального режиму само собою не вбиває місцевої культури. Навпаки, досвід історії показує, що колонізатори волюють, щоби наявна тубільська культура довго агонізувала, ніж цілком згасла. Ця культура — колись жива і відкрита майбутньому — закривається, за нею закріплюється колоніальний статус, вона потрапляє у ярмо пригноблення». З цієї метою, як вказує дослідник, імітуються національні організації, управляти якими призначають надійних колабораціоністів: «Ці інститути з'являються, щоби втілювати повагу до традицій, культурних особливостей, до особистості підкореного народу. Ця псевдоповага насправді все одно, що найбільше презирство, найвитонченіший садизм». Як зазначає автор, науковий доказ та інститути є важливими для колоніалістського поневолення: «загарбницька сила узаконює своє панування через наукові аргументи» [50; 51].

Таким чином, докладаючи цю модель до Білорусі, зрозуміло, для чого царський, радянський і сучасний російський імперіалізм і колоніалізм підтримують обмежені наукові та культурні інституції, які обґрунтовують расову дискримінацію білорусів. У білоруській ситуації національне самовираження дозволяється в сільських умовах, у фольклорі, а для кращої колони-

альної експлуатації затверджується науковим чином, з одного боку, їх нижча природа і архаїчність перед високою культурою метрополії, а з іншого боку наводяться науково-психологічні аргументи, які заохочують тубільців до поліпшення свого життя за рахунок позбавлення свого світогляду, мови і культури. Одними з таких аргументів психологічного плану є опис традиційної культури і мови як сільської, не потрібної до науки і для міста. Крім того, робиться семантична фальсифікація назви етносу, білорусів називають «росіянами», «слов'янами», доводячи їх схожість з росіянами.

Російський націоналізм в науці залежав, з одного боку, від державного устрою, а з іншого боку від ідеологічних націоналістичних течій російської інтелігенції, але через те, що російські вчені завжди були на державній службі, вплив державного устрою був найбільшим і, відповідно, періодизацію ми робимо згідно з часом існування тих держав, які ініціювали певні форми ідеологій.

Концепції, що виникли під час російського імперіалізму в 1795—1917 рр. Потрібно наголосити, що більшість досліджень XIX — початку XX століття проводилися з орієнтацією на ідеологію і на гроші російського імперіалізму чи польського національного руху. У цей час польська й російська імперські ідеології мали подібний погляд на білорусів, згідно з яким писалося, що білоруси мають нерозвинені мову, художню культуру, фольклор, а знищення традиційної білоруської культури через християнство є позитивним і прогресивним явищем, яке відрізняється тільки тим, чиє християнство буде більше правильним — московське православ'я чи польський католицизм [52; 53, с. 513—524; 54].

Спроба об'єднання цих ідеологій під ідеєю слов'янства, висловлена Зоріаном Доленга-Ходаковським, який винаходив слов'янські старожитності в Білорусі і в Україні та працював за грант російського імператора [55], сильного розвитку не знайшла, оскільки ідеологія царату однозначно розуміла білорусів як частину росіян, а польський національний рух ставив собі за мету відновлення Речі Посполитої як передусім польської держави. І хоча об'єднати обидві ідеології у нього не вийшло, слов'янофільство популярне ще й досі і використовується для проведення російського культурного імперіалізму.

Для того, аби показати, що білоруський фольклор схожий на російський, за гроші російського держави і російських меценатів в XIX столітті були проведені дослідження білоруського фольклору, мови, і видано низку збірок. Хоча всі ці збірники пройшли цензуру, в тому числі і через самоцензуру, найбільшою довірою до матеріалів мають серії, зібрані місцевими фольклористами, такими як Євдоким Романов із Могилевської [56] і Володимир Добровольський зі Смоленської губерній [57; 58].

Концепції, що виникли під час радянсько-російського імперіалізму в 1917—1991 рр. Уже в другій половині XX ст. російський імперіалізм в СРСР, крім постсталінської концепції радянського народу і радянського культурного еволюціонізму, став використовувати ідеологію російського націоналізму, який свою онтологію обґрунтував на поєднанні націоналістичних концепцій XIX і початку XX ст. з сучасними західними науковими методологіями. У дослідженнях традиційної культури найвиразніше простежується слов'янофільський культурно-імперіалістичний напрямок досліджень російських слов'янознавців, які ставили собі за мету не дослідження білорусів чи українців, а умовних «слов'ян», індоєвропейців.

У Росії в 1960-ті роки виникло два види імперіалістичних за своєю ідеологією напрямків досліджень — слов'янофільська слов'янознавча школа Микити І. Толстого [59] і євразійсько-слов'янофільський напрямок дослідження «картини світу» Московсько-Тартуської школи, лідерами якої були В'ячеслав Вс. Іванов, Володимир М. Топоров. Показник «Тартуський» у них не означає естонський, оскільки Ю. Лотман фактично був провідником російського імперіалізму в Естонії, пропагуючи і аналізуючи російську літературу [60].

Школа М. Толстого сполучає традиційний для лінгвістики і фольклористики літературознавства початку XX століття апарат з семантичним і структуралістським аналізом для класифікування і картографування понять [61]. При реконструюванні «слов'ян» перевага надається народам, які проживають на Балканах і на сході Європи, і явищам, близьким до православної релігії [62; 63]. Так званих язичницьких культурних персонажів називають «нечистою силою», хоча часто люди мають до них добре ставлення [64, с. 11], а в енциклопедію «Слов'янські старожитнос-

ті» [65], як мені сказав доктор наук Ежи Бартмінські, не включили його матеріали про священні камені зі «слідами Божої Матері» — східна межа цього явища проходить по східних кордонах Великого князівства Литовського, Руського, Жемойтського та інших земель.

Такий підхід, крім того, що має ідеологічні цілі, суперечить прийнятому в антропології розумінню народу як етно-лінгвістичної групи і цілісної системи. При цьому не враховуються основи географічно-історичного підходу, виходячи з якого добре видно, що білоруський фольклор і звичаї більше схожі на фольклор і звичаї північних українців, східних литовців, латгалів, східних мазовшан — етнічних груп, що мають спільну з білорусами історію етногенезу, ніж на фольклор і звичаї населення басейну річки Волги і народів Балкан.

Московсько-Тартуська школа намагалася для своїх цілей використовувати нові на час її створення методики дослідження і підходи, такі як структуралізм, бінарні опозиції, генеративну граматику мови. Своїм походженням ця школа була зобов'язана сприйняттю не тільки методики структуралізму Празького лінгвістичного гуртка, а й євразійської ідеології лідерів цього гуртка. В'ячеслав Іванов ще в 1958 році був звільнений з московського університету якраз за підтримку поглядів Романа Якобсона [66], але в наступні роки цей напрямок структуралізму став в СРСР провідним: «Зразком ідеального філолога для Вяч. Вс. Іванова став Якобсон [...]. Іванов прийняв дослідницьку програму Якобсона, що полягала в розробці єдиної структурно-семіотичної методології для вивчення мови, літератури, мистецтва, фольклору, міфології та інших компонентів традиційних і сучасних культур» [67]. Лідери гуртка Микола Трубецької і Роман Якобсон мали на меті сконструювати мовну і культурну спільність євразійців як наукове обґрунтування євразійської імперської ідеології, її онтологію [68]. З іншого боку, ця ідеологія стала підставою їх теоретичних структуралістських висновків, як показав Патрік Серіо (Patrick Sériot) в роботі «Структура та сукупність: східна, західна та недарвінська біологія у витoku структурної лінгвістики». Так, Р. Якобсон за допомогою теорії «фонологічного мовного союзу» доводив онтологічне існування Євразії, і, відповідно, СРСР як природних територіальних одиниць [69; 70].

Ці напрямки слов'янофільства і євразійства за радянських часів шанувалися російськими інтелектуалами, оскільки в них не користувалися інтернаціональною риторикою, не робили досліджень в руслі марксизму-ленінізму, тобто вони стояли на власне російських націоналістичних позиціях. Так, роботи по євразійству Льва Гумільова в Москві розповсюджували підпільно [71]. Віктор А. Шнирельман у своїй праці про расизм в СРСР і Росії «Поріг толерантності. Ідеологія і практика нового расизму» показує, як московська етнологія з 1970-х років набуває расистського характеру з використанням таких понять, як «національний характер», «національна психологія», «етносоціальний організм» [72, с. 251—290].

Вже з 1979 р. в СРСР почалася пропаганда ідей класиків євразійства [73], у 1990 р. В.Н. Топоров надрукував статтю про М.С. Трубецького [74]. У 2003 р. Московський державний університет видав збірник статей «Євразійський простір: звук, слово, образ», де В.Н. Топоров, В.С. І. Іванов, І. Земцовський та ін. прагнули дати онтологічне підтвердження євразійства на підставі вибраних даних з фольклору, мови, музики.

Чітким показником імперської спадщини імперіалізму царського часу є те, що обидві ці школи приписували найбільшу архаїчність білорусам. Відмінність лише в тому, що Московсько-Тартуська школа мала багато різноманітних завдань і методів, і В. Топоров та В. Іванов «реконструювали» не тільки слов'ян і їх «картину світу», але доводили цю архаїчність до індоєвропейського часу, реконструюючи індоєвропейців, і для цього їх цікавила литовсько-білоруська прикордонна і власне білоруська міфологія — вона була базовою для моделювання «основного міфу індоєвропейців» [75], і мова [76], а школа М. Толстого займалася діалектологічною етнолінгвістикою і шукала слов'ян в басейні Прип'яті та в українських Карпатах [59].

Методологічні недоліки досліджень мовної «картини світу» в центральній і східній Європі з точки зору досягнення західної лінгвістичної антропології були розглянуті в статтях люблінського журналу «Етнолінгвістика» в 2016 і 2017 роках [77—80]. Один з основних висновків дискусії слов'янознавців в тому, що не використовуються психологічні, антропологічні методики дослідження, наприклад не використовуються карти уявлень.

Зазвичай в Білорусі й у Росії дослідники, аналізуючи традиційну «картину світу», виходили з підходів слов'янознавчої школи М. Толстого і Московсько-Тартуської школи. При використанні цих методів вони «реконструювали» значення концептів на підставі власних інтерпретацій фольклорних творів, що збільшує суб'єктивність дослідження.

Мислення людини є мовно-образною системою. Тому для зменшення суб'єктивності науковці при дослідженні концептів в антропологічних дослідженнях виявляють те, яку думку про значення концепту має інформатор [81, с. 337—406]. Такий метод використовується в етнолінгвістичній школі Єжи Бартмінського при дослідженні «картини світу». Згідно з його підходом, значення концепту визначається інформатором і потім додатково позначається через фольклорні твори [82, с. 9—20; 83].

У західній антропології та психолінгвістиці для виявлення відповідності концепту образу в мисленні людини використовують методи психологічно-біологічних вимірювань. Для виявлення відповідності концепту денотату використовують методи лінгвістичної антропології та соціології, в тому числі етнографічні спостереження і соціологічні вимірювання [81, с. 337—406; 84, с. 935—963; 85, с. 84—121].

Через ідеологічний імперський базис робіт, написаних у цей період, або сильну цензуру робіт білоруських фольклористів, можна дійти висновку, що недовіру викликають не тільки висновки, а й факти. Історичні факти конструювалися через подання певних матеріалів, виходячи з ідеології, або з метою підтвердити чи уникнути покарання. Треба враховувати і несвободу інформаторів у відповідях на питання, залежно від історичного періоду, оскільки в Білорусі як в радянський, так і в нерадянські періоди дослідження визначаються не тільки ідеологічним тиском, а й страхом фізичного і економічного покарання за невідповідність відповіді панівній ідеології.

Концепції, що виникли під час російсько-го культурного і мовного імперіалізму в 1991—2019 рр. Для розгляду історіографії досліджень світогляду в цьому розділі слід врахувати, що на відміну від ситуації в Україні, де сучасний стан культури і науки можна розглядати як постколоніальний, сучасний стан білоруської культури і науки має колоніальний характер, оскільки існує Союзна держава

Росії та Білорусі, економічна експлуатація Росією білоруського населення через нав'язування своїх товарів, тарифне і нетарифне регулювання, спільний митний простір і через отримання дешевих білоруських трудових ресурсів; а внутрішня політика білоруського уряду у військовій, економічній та ідеологічній сферах підпорядкована імперіалістичним інтересам Росії; існує расова, етнічна дискримінація білорусів за мовною ознакою.

З цих причин щодо білорусів, які проживають в Республіці Білорусь і в Російській Федерації, російський культурний і мовний імперіалізм має жорсткий і насильницький характер. Це стосується невеликих груп білорусів, які проживають на вільних територіях України і в країнах ЄС, то відносно них діє власне культурна і мовна форма російського імперіалізму, які поєднуються з європейськими формами місцевого культурного і мовного націоналізму, як, наприклад, щодо корінного білоруського населення Польщі, Литви, Латвії.

Російський державний націоналізм як сучасна імперська ідеологія в суспільних науках. Після 1991 р. російська етнологія, соціологія взяли активну участь в розробці сучасної російської імперської ідеології та обґрунтування дій російської адміністрації.

Сучасні російські концепції ідеології імперіалізму мають наступні форми:

- *біологічний расизм*, як, наприклад, євразійство Льва Гумільова, коли, фактично, повторюються тези Ж.А. Гобіно;

- *інституційний расизм*, коли виділяється ієрархія народів, етнічних, релігійних, соціальних груп для їх дискримінації та підпорядкування, відповідно до мовних і фольклорних ознак (етнопсихологія, «картини світу»).

Далі розглянемо ті приклади, де науковці самостійно створюють імперські, расові ідеологічні концепції, публікують їх як наукові, при цьому часто вони є керівниками наукових установ.

Біологічний расизм властивий не тільки російським маргінальним націоналістичним рухам. Це офіційна позиція багатьох російських інститутів. Так, на честь досягнень Льва Гумільова проводяться університетські конференції, завідувач кафедри етнології Санкт-Петербурзького університету Олексій Г. Новожилов вважає себе його учнем [86]. Огляд впливу концепцій Л. Гумільова на ідеологію росій-

ського націоналізму поданий у книзі Марка Бассіна «Містика Гумільова: біополітика, євразійство та побудова спільноти в сучасній Росії» [87]. Расизм у російській державній антропології та етнології був розкритикований в 1995 році Вірою Річ у її статті «Anthropology Institute Accused of Racism», яка стосувалася «етнічної екології» В.І. Козлова [88].

Критика російського державного імперіалізму і колоніалізму, асиміляції інших народів з точки зору правого націоналізму і біологічного расизму подана у працях ідеолога російського націоналізму історика Валерія Д. Солов'я в книзі «Кров і ґрунт російської історії» [89], і в написаній разом з етнологом Тетяною Д. Соловей книзі «Не відбулася революція» [90], в їх статтях [91; 92].

Православний клерикальний расизм добре показаний у розділі «Релігія — раси — етноси» в книзі «Віра. Етнос. Нація», видання Інституту соціології Російської академії наук, де автор Євген Ф. Морозов створює расову ієрархію «російське православ'я — християнство — мусульманство» [93].

Конструктивістський імперіалізм. Український дослідник Василь Балушок в 1999 році в статті «Етнічне і національне: Динаміка взаємодії» відзначав, що російські етнологи у відповідь на визвольну боротьбу народів РФ почали використовувати своє бачення соціального конструктивізму для пояснення цього процесу. В. Балушок відзначає, що в російському варіанті соціального конструктивізму не враховуються об'єктивний базис етнічної самосвідомості та етнічна психологія, резонно вказуючи, що людство як явище, соціум, всі соціальні інститути цілеспрямовано конструюються людьми [94].

На відміну від російського конструктивістського імперіалізму, популярна зараз концепція конструювання нації політолога Бенедикта Андерсона в працях «Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму» і «Під трьома прапорами: анархізм та антиколоніальні уявлення» описує формування уявлень про державу і державні національні ідеології як один з типів уявлень про соціальну групу. Ці роботи написані в дусі антиколоніалізму і мали на меті примирити теорії марксизму і націоналізму [95; 96; 97, с. 16—17].

Упродовж 2000-х років директором Інституту етнології і антропології РАН (далі — ІЕА РАН) Валерієм О. Тішковим була створена концепція нації в

формі реакційної імперської ідеології для обґрунтування створення імперської «російської» нації і знищення інших народів Росії в книгах «Російський народ. Книга для учителя», «Нація і національна ідентичність в Росії», «Нація — це метафора» [98—102].

Обґрунтування русифікації. Пропаганду російського імперіалізму і колоніалізму видно в виступі М.Ю. Мартинової (Керівник Центру європейських і американських досліджень ІЕА РАН) «Мовне різноманіття населення Росії і проблема шкільної освіти», в якому вона обґрунтовує мовну дискримінацію неросійських дітей в РФ внаслідок фактичного скасування уроків рідної мови в багатьох школах [103]. На цій та попередніх конференціях, організованих, власне, для російських етнологів, а також на Конгресі антропологів і етнологів Росії, було багато виступів білоруських етнологів, хоча їх дослідження стосувалися білорусів і були зроблені білорусами, що пов'язано з фінансування Росією їх діяльності [104; 105].

Під керівництвом М.Ю. Мартинової проводилися російсько-білоруські дослідження білоруських етнічних територій за тематикою «прикордоння». Тут під пограниччям розумілася фактично вся територія Білорусі. На підставі цих досліджень у своїй статті російський етнолог Р.А. Григор'єва доводить те, що сільське населення Брянської та Гомельської областей переважно говорить російською мовою і підтримує русифікацію, хоча сама наводить доволі суперечливі приклади того, що існують комунікаційні труднощі для розуміння російської мови носіями білоруських західнобрянських говірок: «Жителі села Забір'я Красногорського р-ну Брянської обл., які постраждали від аварії на Чорнобильській АЕС і в зв'язку з цим переселені в Жуковський р-н (30—40 км від Брянська), потрапили в інше мовне середовище. За їхніми розповідями і розповідями місцевих жителів, на початках виникали труднощі при спілкуванні між ними, практично був мовний бар'єр [...]. Наші діти (Любовшанська школа) мають великі проблеми з мовою в початковій школі [...]. Жителі Красногорського р-ну вважають, що їх розмовна мова така ж, як і в сусідів, і передачі білоруською мовою, хоча вони провадяться літературною мовою, зрозумілі, за винятком окремих слів» [106].

Псевдонаука в дослідженнях етнічного мислення в Білорусі має два напрямки — езотеризм і різ-

ні спроби поєднання авторитаризму з євразійством і російським православним клерикалізмом.

Езотеризм в Білорусі. Янка Крук (працював ректором єдиного в Білорусі університету культури) і Оксана Котович у своїх книжкових виданнях поєднують національну культуру і езотеризм зі слов'янофільством, створюючи свій варіант космізму на підставі систематизації традиційних обрядів і вірувань, народного календаря переважно білорусів, використовуючи при цьому семіотичний аналіз. Первинними авторитетними джерелами вони вважають знання своїх родичів і старих білоруських селян. Оскільки автори є культурологами і спрямовані на анімацію культури, таку роботу потрібно вважати пропагандистською, бо вона вводить традиційні звичаї в середовище сучасної популярної міської езотерики, замінюючи популярні східні і західні практики і вірування. Мета твору Янки Крука виражається в наступних словах: «Однак найголовніше — потрібно піднятися над побутовою реальністю, яку постійно нав'язували фольклору, і показати його космізм, енергоінформаційний потенціал, розкрити структуру архетипів і сакральномігічну функцію наскрізних досліджень народної культури, наприклад, розкрити рух Сонця по зодіакальному колу і показати, що його орнамента лежала в основі орнаментальних мережив хоровадів; проаналізувати експресію танцю і різьблення по дереву, а також рушників і народних костюмів» [107]. У руслі цього треба і розглядати використання слів «слов'янський народ», «ведійська культура», «східні слов'яни» для посилення позицій білоруської традиції [108].

Ідеологія російського неокolonіалізму в Білорусі. Особливістю російського неокolonіалізму в Білорусі є те, що білоруські вчені, багато з яких є керівниками білоруських державних установ в області суспільствознавства, в дослідженнях соціального мислення намагаються поєднувати державну ідеологію єдиного білоруського вождя А.Г. Лукашенка з російським націоналізмом у формі євразійства і православного клерикалізму заради протистояння білоруському національному рухові. Так чітко висловлюється про цю мету декан факультету філософії і соціальних наук Білоруського державного університету, канд. іст. наук В.Ф. Гігін [109]. Неокolonіальні підходи в ідеологічних роботах, написаних російськими

націоналістами, які працювали в державних установах Білорусі, розглянуті були Олексієм Ластовським у статті «Русоцентризм як ідеологічний проект білоруської ідентичності». Автор виявив, що тут «головним критерієм приналежності до білоруської нації, все ж, виступає не етнічне походження і громадянська позиція, а ототожнення зі специфічним комплексом цінностей. З іншого боку, з білоруського на роду виключається частина етнічних білорусів, які мають інші політичні погляди» [110].

В антизахіднім і патерналістським напрямках написано про традиційні цінності і менталітет в підручниках і статтях до університетського предмета «Ідеологія білоруської держави». У цих творах білорусам приписуються ті якості, які хоче бачити в них білоруська державна влада. Покажемо те, що всі ці роботи написані російською мовою [111—113; 114, с. 18—63].

Створення білоруської авторитарної версії пострадянському — православному євразійству, було офіційною головною тематикою робіт Інституту соціології НАН Білорусі в останнє десятиліття, і опубліковано в збірниках: «Білоруське суспільство в контексті цивілізаційно-культурного коду: соціологічний вимір» та інших статтях. У цих роботах теоретики білоруської державної соціології Євген М. Бабосов, І.В. Котляров і їх співробітники намагаються довести, що білоруські традиційні цінності і норми поведінки — «цивілізаційний код» — є місцевим варіантом пострадянського євразійського російсько-православного «цивілізаційного коду» і спрямовані на підтримку білоруського авторитаризму [115—119].

На мою думку, приналежність білорусів до православної російської цивілізації суперечить історії білорусів, які були приєднані до російської православної церкви лише в 1839 році. Станом на сьогодні інтелігентна релігійна молодь Білорусі, перебуваючи у меншості, спрямована більше на конфесії західного походження: «63,2% студентів не ідентифікує себе з жодним віросповіданням, а студенти-віряни розподілені так: православ'я — 10,6%, католицизм — 8,9%, протестантизм — 9,9%» [120].

Висновки. У сучасних російських народознавчих науках расизм і імперіалізм є панівною ідеологією. У білоруській державній інституційній науці з метою обґрунтування русифікації і російського колоніалізму ціла низка наукових співробітників по-

єднують російський націоналізм з ідеологією білоруського державного авторитаризму. Для створення наукоподібності етнологічних, антропологічних, фольклористичних досліджень російський імперіалізм і расизм упродовж XIX—XXI століть користувався або расистськими західними теоріями, які обґрунтовували імперіалізм, або оманливо використовував у своїх інтересах терміни і підходи справжніх антропологічних наукових теорій і підходів.

З самого початку свого виникнення наукова логіка антропології, етнології та фольклористики приводила справжнього науковця до відмови від імперіалізму і расизму. Ті дослідження, які поглиблюють основи антології расизму, імперіалізму та колоніалізму, є псевдонауковими. Якщо дослідник має за аксіоми такі припущення, як расизм і імперіалізм, а також їх варіації — як російський націоналізм, євразійство або слов'янофільство, то його висновки не можна вважати чинними, валідними. При цьому дослідники часто підбирають джерела, факти, виходячи з ідеологічних засад. Помилкові ідеологічні підстави таких досліджень створюють помилкову методологію на всіх дослідницьких етапах, що не дає можливості надійно верифікувати джерела, вимірювання, висновки. Виходячи з цього, не варто послуговуватись тими методологіями, висновками зазначених теорій і досліджень, які в своїх засадах стоять на підвалинах російського націоналізму, євразійства і слов'янофільства.

1. Ukraine v. Russian Federation. Judgment of 8 November 2019. International Court of Justice. 2019. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/166> (accessed: 31.10.2019).
2. Кісь Р. *Фінал третього риму (російська місяньська ідея на зламі тисячоліть)*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1998.
3. Кісь Р. Вымеры еўразійства. *Фрагменты*. 1998. № 4. С. 21—41.
4. Nnaji J., Luján J.L. The Content of Science Debate in the Historiography of the Scientific Revolution. *International Studies in the Philosophy of Science*. 2016. Vol. 30. № 2. С. 99—109. DOI:10.1080/02698595.2016.1265864.
5. Smith B. *Internalism and Externalism in the Philosophy of Mind and Language*. 2019. URL: <https://www.iep.utm.edu/int-ex-ml/> (accessed: 31.10.2019).
6. Bird A. Kuhn and the Historiography of Science. *Kuhn's Structure of Scientific Revolutions — 50 Years On*. Bokulich; Boston: Springer International Publishing, 2015. P. 23—38.

7. Reisch G.A. *The politics of paradigms: Thomas S. Kuhn, James Bryant Conant, and the Cold War «Struggle for Men's Minds.»* New York: State University of New York Press, 2019. 456 p.
8. Kuhn T.S., Hacking I. *The structure of scientific revolutions.* Chicago: The University of Chicago Press, 2015. 217 p.
9. Эткінд А. *Внутренняя колонизация: Имперский опыт России.* Москва: Новое литературное обозрение, 2016. 441 с.
10. Kant I. *Akademieausgabe von Immanuel Kants Gesamten Werken Bände und Verknüpfungen zu den Inhaltsverzeichnissen. Band VII: Der Streit der Fakultäten, Anthropologie in pragmatischer Hinsicht.* Essen: Korpora.org, 2008. S. 335. URL: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/kant/aa07/> (accessed: 30.11.2019).
11. Khurana T. Review: Katrin Flikschuh and Lea Ypi, Kant and Colonialism: Historical and Critical Perspectives. *Notre Dame Philosophical Reviews.* 2015. URL: <https://ndpr.nd.edu/news/kant-and-colonialism-historical-and-critical-perspectives/> (accessed: 30.10.2019).
12. Flikschuh K., Ypi L. *Kant and colonialism: historical and critical perspectives.* Londra: OUP Oxford, 2014. 255 p.
13. Foucault M. *Introduction à l'Anthropologie de Kant.* URL: <http://www.generation-online.org/p/fpfoucault8.htm> (accessed: 21.09.2019).
14. Herder J.G. Auszug aus einem Briefwechsel über Ossian und die Lieder alter Völker. *Von deutscher Art und Kunst: einige fliegende Blätter.* Hamburg: Bode, 1773. S. 1—70.
15. Herder J.G. *Volkslieder: Nebst untermischten andern Stücken.* Weygand, 1779. Vol. 2. 315 s.
16. Herder J.G. *Volkslieder.* Leipzig: Weygand, 1778. Vol. 1. 335 s.
17. Noyes J.K. *Herder: aesthetics against imperialism.* Toronto: University of Toronto Press, 2015. 416 p.
18. Zipes J. *Grimm legacies: the magic spell of the Grimms' folk and fairy tales.* Princeton: Princeton University Press, 2014. 267 p.
19. Bendix R., Hasan-Rokem G. *A companion to folklore.* Chichester: Wiley-Blackwell, 2012. 660 p.
20. Baycroft T., Hopkin D.M. *Folklore and nationalism in Europe during the long nineteenth century.* Leiden: Brill, 2012. 433 p.
21. Gobineau A. *Essai sur l'inégalité des races humaines.* Chicoutimi: J.-M. Tremblay, 1967. 873 p.
22. Miles R., Brown M. *Racism.* London; New York N.Y.: Routledge, 2003. 197 с.
23. Gracia J.J.E. *Race and Ethnicity. The Oxford handbook of philosophy and race.* New York: Oxford University Press, 2017. P. 180—190.
24. Рябчук М. Відміни колоніалізму: про застосовність постколоніальної методології до вивчення посткомуністичної Східної Європи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса.* 2013. № 2. С. 41—58.
25. Рябчук М. *Постколоніальний синдром. Спостереження.* Київ: К.І.С., 2011. 240 с.
26. Троян С. Постколоніальні студії: Україна в постколоніальних дослідженнях. *Miscellanea Posttotalitaria Wratislaviensia.* 2014. Vol. 2. № 2: Postkolonializm-Tożsamość-Gender. S. 61—74.
27. Thompson E.M. *Imperial knowledge: Russian literature and colonialism.* Westport: Greenwood Press, 2000. 239 p.
28. Barthes R. *Mythologies.* Paris: Editions du Seuil, 1957. 247 p.
29. Величенко С. Питання російського колоніалізму в українській думці. Політична залежність, ідентичність та економічний розвиток. *Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.* 2009. № 13—14. P. 300—344.
30. Величенко С. *Імперіалізм і націоналізм по-червоному: українська марксистська критика російського комуністичного панування в Україні (1918—1925).* Львів: Видавництво УКУ, 2017. 376 с.
31. Величенко С. Постколоніалізм, Європа та українська історія. *Україна Модерна.* 2005. № 9. С. 237—248.
32. Цьвікевіч А., Ліс А. «Западно-руссизм»: Нариси з історії громадської думки на Беларусі ў XIX і пачатку XX в. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. 352 с.
33. Цьвікевіч А. «Эўразійцы» (новыя шуканьня расійскай думкі). *Беларускі сыцяг.* 1922. Т. 4. С. 38—44.
34. Мельнікаў І. *Заходнерусізм як праява расійскай імперскай ідэалогіі ў сучаснай Беларусі.* 2012. URL: <http://inbelhist.org/zaходnerusizm-yak-prayavarasijskaj-imperskaj-idealologii-y-suchasnaj-belarusi/> (дата звернення: 19.08.2019).
35. Lewis S. *Belarus-alternative visions: nation, memory and cosmopolitanism.* Abingdon: Routledge, 2019. 230 p.
36. Torbakov I., Plokhly S. *After empire: nationalist imagination and symbolic politics in Russia and Eurasia in the twentieth and twenty-first century.* Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2018. 347 p.
37. Laruelle M. *Russian nationalism: imaginaries, doctrines, and political battlefields.* London: Routledge, 2019. 247 p.
38. Laruelle M. *Russian Eurasianism: an ideology of empire.* Washington: DC Woodrow Wilson Center Press, 2012. XI, 287 p.
39. Said E.W. *Culture and imperialism.* New York: Vintage Books, 1994. 380 p.
40. Said E.W. *Orientalism.* London: Penguin, 2003. 396 p.
41. Said E.W., Barsamian D. *Culture and resistance: conversations with Edward W. Said.* Cambridge: South End Press, 2003. 225 p.
42. McCarthy c. *The Cambridge introduction to Edward Said.* Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 158 p.
43. Phillipson R. *Linguistic imperialism.* Oxford: Oxford University Press, 1992. 365 p.
44. Dumont L. *Essais sur l'individualisme: une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne.* Paris: Editions du Seuil, 1983 p.
45. Haugbolle S. *Anthropology and Political Ideology. The Handbook of Political Anthropology.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2018. P. 121—191.

46. Nadeau K. *Ideology and Anthropology. 21st Century Anthropology: A Reference Handbook*. Thousand Oaks: SAGE, 2011. P. 453—462.
47. Fanon F., Chevalier H., Maspero F. *Toward the African revolution: political essays*. New York: Grove Press, 1988. 197 p.
48. Fanon F. *Peau noire, masques blancs*. Éditions du Seuil, 1952. 188 p.
49. Rabaka R. *Forms of Fanonism: Frantz Fanon's critical theory and the dialectics of decolonization*. Lexington Books, 2010. 402 p.
50. Фанон Ф. Расизм і культура. *Вперед*. 2014. URL: <https://vpered.wordpress.com/2014/06/19/fanon-racisme-et-culture/> (дата звернення: 15.08.2019).
51. Fanon F. *Racisme et culture. Présence Africaine*. Présence Africaine Editions, 1956. № 8/10. P. 122—131. URL: <https://afrodiasporarts.wordpress.com/2012/05/30/racisme-et-culture-par-frantz-fanon/> (accessed: 15.08.2019).
52. Богданович А.Е. *Пережитки древнего мирозерцания у белоруссов: Этнографический очерк*. Мінск: Беларусь, 1995. 186 с.
53. Шейн П.В. *Белорусские народные песни с относящимися к ним обрядами, обычаями и суевериями, с приложением объяснительного словаря и грамматических примечаний*. Санкт-Петербург: Тип. П. Майкова, 1874. 567 с.
54. Kolberg O. *Dziela wszystkie. T. 52. Białorus'-Polesie*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1968. XLIII, 571 s.
55. Dołęga-Chodakowski Z. *O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem: oraz inne pisma i listy*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967. 453 s.
56. Романов Е.Р. *Белорусский сборник: Вып. 1—9*. Киев: Тип. С.В. Кульженко, 1885—1912.
57. Добровольский В.Н. *Смоленский Этнографический Сборник. Ч. I. Рассказы и сказки*. СПб: Типография Е. Евдокимова, 1891. 748 с.
58. Добровольский В.Н. *Смоленский областной словарь*. Смоленск: Тип. П.А. Силина, 1914. 1026 с.
59. *Славянская этнолингвистика. Библиография*. Ред. С.М. Толстая. Москва: Институт славяноведения РАН, 2018. 332 с. URL: https://inslav.ru/sites/default/files/etnolingvistika_bibliografija_2018.pdf (дата звернення: 14.11.2019).
60. Лотман Ю.М. *Пушкин*. Санкт-Петербург: Искусство-СПб, 1995. 847 с.
61. Толстой Н.И., Толстая С.М. *Славянская этнолингвистика: вопросы теории: Ко Второму Всероссийскому совещанию славистов Москва, 5—6 ноября 2013 г.* Москва: Институт славяноведения РАН, 2013. 240 p.
62. Толстой Н.И. *История и структура славянских литературных языков*. Москва: Наука, 1988. 239 с.
63. Толстой Н.И. *Язык и народная культура: Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*. Москва: Индрик, 1995. 512 с.
64. Толстой Н.И. *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик, 2003. 622 с.
65. *Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т.* Ред. Толстой Н.И., Агапкина Т.А., Толстая С.М. Москва: Международные отношения, 1995. Т. 1. 584 с.
66. Иванов В.В. *О Романах Яковсоне. (Главы из воспоминаний)*. 1999. URL: <https://magazines.gorky.media/zvezda/1999/7/o-romane-yakovsone-glavy-iz-vospominanij.html> (дата звернення: 20.08.2019).
67. Вроон Р., Пильщиков И. Вяч. ВС. Иванов как исследователь русской и мировой литературы. *Новое литературное обозрение*. 2018. Vol. 5. URL: https://www.nlo-books.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/153/article/20141/ (дата звернення: 19.08.2019).
68. Глебов С. *Евразийство между империей и модерном: история в документах*. Москва: Новое издательство, 2009. 630 с.
69. Sériot p. *Structure and totality: the intellectual origins of structuralism in Central and Eastern Europe*. Boston: De Gruyter Mouton, 2014. XIV, 294 с.
70. Sériot p. *Structure et totalité: les origines intellectuelles du structuralisme en Europe centrale et orientale*. Paris: Presses universitaires de France, 1999. 353 с.
71. Халилуллово Г., Гумилев Л.Н. «К мрачным типам себя не отношу». *Интервью Льва Гумилева*. URL: <http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article35.htm> (дата звернення: 20.08.2019).
72. Шнирельман В.А. *Порог толерантности: идеология и практика нового расизма. Том 1*. Москва: Новое литературное обозрение, 2011. 552 с.
73. Палкин А.Г. *Концепция государства в учении евразийцев: Автореферат дис. на соиск. ст. канд. юр. наук*. Уральская академия государственной службы. Омск. 2009. 27 с.
74. Топоров В.Н. Николай Сергеевич Трубецкой — ученый, мыслитель, человек: К 100-летию со дня рождения (часть 1). *Советское славяноведение*. 1990. № 6. С. 51—84.
75. Иванов В.В., Топоров В.Н. *Исследования в области славянских древностей. Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов*. Москва: Наука, 1974. 342 с.
76. Топоров В.Н. *Значение белорусского ареала в этногенетических исследованиях. Славяне: адзінства і мнагастайнасць: Міжнародная канферэнцыя (Мінск, 24—27 мая 1990 г.): Тэзісы дакладаў і паведамленняў. Секцыя 2. Этнагенез славян*. Мінск, 1990. С. 87—90.
77. Bartmiński J. *O aktualnych zadaniach etnolingwistyki. Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*. 2016. Vol. 28. S. 7—30. DOI:10.17951/et.2016.28.7.
78. Zinken J. *Jakich danych potrzebuje etnolingwistyka porównawcza? Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*. 2016. Vol. 28. S. 334—335. DOI:10.17951/et.2016.28.334.

79. Фролова О. et al. Dyskusja podsumowująca projekt «Metody analizy językowego obrazu świata w kontekście badań porównawczych». *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*. 2016. Vol. 28. S. 337. DOI:10.17951/et.2016.28.337.
80. Niebrzegowska-Bartmińska S. Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie? *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*. 2017. Vol. 29. S. 11—30. DOI:0.17951/et.2017.29.11.
81. Bernard H.R. *Research methods in anthropology: qualitative and quantitative approaches*. Lanham: AltaMira Press, 2011. 666 p.
82. Bartmiński J. *Słownik stereotypów i symboli ludowych. T. 1. Kosmos. Cz. 1. Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*. Lublin: Wydaw. UMCS, 1996. 439 s.
83. Bartmiński J. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydaw. UMCS, 2007. 283 s.
84. *Handbook of categorization in cognitive science*. Ed. Cohen H., Lefebvre c. Amsterdam: Elsevier, 2005. 1087 p.
85. Duranti A. *Linguistic anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 398 p.
86. Новожилов А.Г. Проблемы развития пассионарной теории этногенеза Л.Н. Гумилёва. *Вестник Санкт-Петербургского Университета. К 100-летию со дня рождения Л.Н. Гумилева*. 2012. Спец. выпуск. Октябрь. С. 164—176.
87. Bassin M. *The Gumilev mystique: biopolitics, Eurasianism, and the construction of community in modern Russia*. Ithaca: Cornell University Press, 2016.
88. Rich V. Anthropology Institute Accused of Racism. *Science*. 1995. Vol. 269. № 5220. P. 27—27. DOI: 10.1126/science.269.5220.27.
89. Соловей В.Д. *Кровь и почва русской истории*. Москва: Рус. Мирь, 2008. 473 с.
90. Соловей Т., Соловей В. *Несостоявшаяся революция*. Москва: АСТ, Астрель, 2011. 544 с.
91. Соловей Т., Соловей В. *К пониманию русского национализма*. 2009. URL: http://www.za-nauku.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1709&Itemid=33 (accessed: 02.09.2019).
92. Соловей В. «Мы» и «Они». 2007. URL: http://www.za-nauku.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=292&Itemid=36 (дата звернення: 02.09.2019).
93. Морозов Е.Ф. Религия — расы — этносы. *Вера. Этнос. Нация. Религиозный компонент этнического сознания*. Москва: Культурная революция, 2007. С. 35—64.
94. Балущок В. Этническое и национальное: динамика взаимодействия. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. Інститут соціології НАН України, 1999. Vol. 1. С. 93—107.
95. Anderson B.R.O. *Under three flags: anarchism and the anti-colonial imagination*. London: Verso, 2005. 255 p.
96. Anderson B.R.O. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso, 2006. 240 p.
97. Hogue E. Benedict Anderson. *Key Thinkers on Space and Place*. London: SAGE, 2011. P. 16—21.
98. Тишков Валерій Олександрович. 2019. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Тишков_Валерій_Олександрович URL:(дата звернення: 18.08.2019).
99. Тишков В., Звягина Е. *Нация — это метафора. Беседа Екатерины Звягиной с директором Института этнологии и антропологии РАН Валерием Тишковым*. 2000. URL: http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/novye_publikacii/naciya__et1.html (дата звернення: 18.08.2019).
100. Тишков В.А. *Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии*. Москва: Наука, 2003. 544 с.
101. Тишков В.А. *Российский народ. Книга для учителя*. Москва: Просвещение, 2010. 191 с.
102. Тишков В. *Нация и национальная идентичность в России. Вестник Российской нации*. 2016. № 51. С. 7—15.
103. Мартынова М.Ю. Языковое многообразие населения России и проблема школьного образования. *XIII Конгресс антропологов и этнологов России: сб. материалов. Казань, 2—6 июля 2019 г.* Москва: ИЭА РАН, 2019. С. XIV—XXII.
104. *XII Конгресс антропологов и этнологов России: сб. материалов. Ижевск, 3—6 июля 2017*. Ред. Загребин А.Е., Мартынова М.Ю. Москва: ИЭА РАН, 2017. 512 с.
105. *XIII Конгресс антропологов и этнологов России: сб. материалов. Казань, 2—6 июля 2019 г.* Ред. Мартынова М.Ю. Москва: ИЭА РАН, 2019. 571 с.
106. Григорьева Р.А. На перекрестке культур трех восточнославянских народов. *Границы, культуры и идентичности. Этнология восточнославянского пограничья*. Ред. Мартынова М.Ю.; Москва: ИЭА РАН, 2012. С. 15—53.
107. Крук І.І. Аўтэнтычны фальклор беларусаў як гіпертэкст нацыянальнай духоўнасці. In *Аўтэнтычны фальклор: праблемы бытавання, вывучэння, пераймання: матэрыялы навукова-метадычнай канферэнцыі (15—16 сакавіка 2007 г.)*. Мінск: БГУКІ. С. 77—84. URL: <http://repository.buk.by/handle/123456789/4311> (дата звернення: 05.09.2019)
108. Крук Я., Котович О. *Колесо времени: традиции и современность*. Минск: Беларусь, 2003. 350 с.
109. Гигин В. *Идея сильнее всех армий. Союзное вече*. 2016. URL: <https://souzveche.ru/articles/our-union/31568/> (дата звернення: 18.09.2019).
110. Ластоўскі А. *Русацэнтрызм як ідэалагічны праект беларускай ідэнтнасці. Палітычная сфера*. 2010. № 14. С. 58—79.
111. Бабосов Е.М. *Основы идеологии современного государства*. Минск: Амалфея, 2004. 352 с.
112. Мельник В.А. *Основы идеологии белорусского государства*. Минск: Вышэйшая школа, 2013. 343 с.
113. Дзермант А. *Беларусь: особенности государственной идеологии и национальной идентичности*. Центр Льва Гумилёва. 2015. URL: <https://www.gumilev-cen>

- ter.ru/belarus-osobennosti-gosudarstvennojj-ideologii-i-nacionalnojj-identichnosti/ (дата звернення: 18.09.2019).
114. Рудкоўскі П. *Паўстаньне Беларусі*. Вільня: Інстытут беларусістыкі, 2007. 252 с.
115. *Белорусское общество в контексте цивилизационно-культурного кода: социологическое измерение*. Ред. Котляров И.В. Минск: Беларуская навука, 2017. 392 с.
116. Котляров И.В. Социально-политическая ситуация как фактор цивилизационного кода. *Социологический альманах*. 2018. № 9. С. 9—14.
117. Котляров И.В. Интеграционные процессы в человеческом измерении (социологические тренды). *Социологический альманах*. 2017. № 8. С. 18—31.
118. Котляров И.В. Традиционные ценности как основа развития белорусского общества. *Духовно-нравственное воспитание на основе отечественных культурно-исторических и религиозных традиций и ценностей: материалы Междунар. науч.-практ. конф., Жировичи, 27 мая 2010 г.* Минск: БеларуС. навуц, 2010. С. 13—18.
119. Котляров И.В. et al. *Беларусь на пути в будущее: социологическое измерение*. Минск: Белорусская наука, 2015. 498 с.
120. Егоров А.Г. et al. *Исследования. Россия и Беларусь глазами студенческой молодежи*. СмолГУ. Смоленск, 2016. URL: <http://rusbelrec.smolgu.ru/issledovania/> (дата звернення: 31.10.2019).
- Etkind, A. (2016). *Internal Colonization: Russia's Imperial Experience*. Moscow: New literary review [in Russian].
- Kant, I. (2008). Academic edition of Immanuel Kant's collected works, volumes and links to the table of contents (Volume VII). The faculties' dispute, Anthropology in a pragmatic way. Retrieved from: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/kant/aa07/> [in German].
- Khurana, T. (2015). Review: Katrin Flikschuh and Lea Ypi (eds.). Kant and Colonialism: Historical and Critical Perspectives. *Notre Dame Philosophical Reviews*. Retrieved from: <https://ndpr.nd.edu/news/kant-and-colonialism-historical-and-critical-perspectives/>.
- Flikschuh, K., & Ypi, L. (2014). *Kant and colonialism: historical and critical perspectives*. Londra: OUP Oxford.
- Foucault, M. (2003). Introduction à l'Anthropologie de Kant. Retrieved from: <http://www.generation-online.org/p/fp-foucault8.htm> [in French].
- Herder, J.G. (1773). Excerpt from an exchange of letters about Ossian and the songs of old peoples. In *German and Art: Some Flying Leaves* (pp. 1—70). Hamburg: Bode [in German].
- Herder, J.G. (1779). *Folk songs: Intermingled other pieces* (Vol. 2). Leipzig: Weygand [in German].
- Herder, J.G. (1778). *Folk songs* (Vol. 1). Leipzig: Weygand [in German].
- Noyes, J.K. (2015). *Herder: aesthetics against imperialism*. Toronto: University of Toronto Press.
- Zipes, J. (2014). *Grimm legacies: the magic spell of the Grimms' folk and fairy tales*. Princeton: Princeton University Press.
- Bendix, R., & Hasan-Rokem, G. (2012). *A companion to folklore*. Wiley-Blackwell.
- Baycroft, T., & Hopkin, D.M. (2012). *Folklore and nationalism in Europe during the long nineteenth century*. Leiden; Boston: Brill.
- Gobineau, A., Belfond, P. (Ed.). (1967). *Essay on the Inequality of the Human Races*. Chicoutimi: J.-M. Tremblay. Retrieved from: <https://doi.org/10.1522/cla.goj.ess> [in French].
- Miles, R., & Brown, M. (2003). *Racism*. London; New York N.Y.: Routledge.
- Gracia, J.J.E. (2017). Race and Ethnicity. In *The Oxford handbook of philosophy and race* (Pp. 180—190). New York, NY: Oxford University Press.
- Ryabchuk, M. (2013). The abolition of colonialism: the applicability of post-colonial methodology to the study of post-communist Eastern Europe. *Scientific Notes of the I.F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies*, 2, 41—58 [in Ukrainian].
- Ryabchuk, M. (2011). *Postcolonial syndrome. Observation*. Kyiv: KI.S. [in Ukrainian].
- Troyan, S. (2014). Postcolonial Studies: Ukraine in Postcolonial Studies. *Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensia*, 2, 61—74 (Vol. 2). Postkolonializm — Tozsamosc — Gender [in Ukrainian].
- Thompson, E.M. (2000). *Imperial knowledge: Russian literature and colonialism*. Westport: Greenwood Press.

REFERENCES

- Ukraine v. Russian Federation, (International Court of Justice 2019). Retrieved from: <https://www.icj-cij.org/en/case/166>.
- Kis, Roman. (1998). *The Final of Third Rome (The Russian Messianic Idea at the Turn of the Millennium)*. Lviv: Ethnology Institute of NAS of Ukraine [in Ukrainian].
- Kis, Roman. (1998). Measure of Eurasianism. *Fragments*, 4, 21—41 [in Belarusian].
- Nnaji, J., & Luján, J.L. (2016). The Content of Science Debate in the Historiography of the Scientific Revolution. *International Studies in the Philosophy of Science*, 30 (2), 99—109. <https://doi.org/10.1080/02698595.2016.1265864>.
- Smith, B. (2019). Internalism and Externalism in the Philosophy of Mind and Language. Retrieved from: <https://www.iep.utm.edu/int-ex-ml/>.
- Bird, A. (2015). Kuhn and the Historiography of Science. In *Kuhn's Structure of Scientific Revolutions — 50 Years On* (Bokulich, pp. 23—38). Boston: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-13383-6_3.
- Reisch, G.A. (2019). *The politics of paradigms: Thomas S. Kuhn, James Bryant Conant, and the Cold War «Struggle for Men's Minds»*. New York: State University of New York Press.
- Kuhn T.S., Hacking I. (2015). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Barthes, R. (1957). *Mythologies*. Paris: Editions du Seuil [in French].
- Velychenko, S. (2009). Issues of Russian colonialism in Ukrainian thought. Political dependence, identity and economic development. *East-West: Historical and Cultural Collection*, 13—14, 300—344 [in Ukrainian].
- Velychenko, S. (2017). *Painting Imperialism and Nationalism Red. The Ukrainian Marxist Critique of Russian Communist Rule in Ukraine (1918—1922)*. Lviv: UCU Publishing House [in Ukrainian].
- Velychenko, S. (2005). Postcolonialism, Europe and Ukrainian History. *Modern Ukraine*, 9, 237—248 [in Ukrainian].
- Cvikevich, A., & Lees, A. (1993). «West-Russizm»: *Sketches from the history of social thought in Belarus in the XIX and early XX century*. Minsk: Education and technology [in Belarusian].
- Cvikevich, A. (1922). «Eurasians» (new quest of Russian thought). *Belarusian flag*, 4, 38—44 [in Belarusian].
- Melnikau, I. (2012). West-Russism as a manifestation of Russian imperial ideology in modern Belarus. Retrieved from: <http://inbelhist.org/zaxodnerusizm-yak-prayava-rasijskaj-imperskaj-ideologii-y-suchasnaj-belarusi/> [in Belarusian].
- Lewis, S. (2019). *Belarus--alternative visions: nation, memory and cosmopolitanism*. Abingdon: Routledge.
- Torbakov, I., & Ploky, S. (2018). *After empire: nationalist imagination and symbolic politics in Russia and Eurasia in the twentieth and twenty-first century*. Stuttgart: Ibidem-Verlag.
- Laruelle, M. (2019). *Russian nationalism: imaginaries, doctrines, and political battlefields*. London: Routledge.
- Laruelle, M. (2012). *Russian Eurasianism: an ideology of empire*. Washington: DC Woodrow Wilson Center Press.
- Said, E. W. (1994). *Culture and imperialism*. New York: Vintage Books.
- Said, E. W. (2003). *Orientalism (25th Anniv)*. London: Penguin Books.
- Said, E. W., & Barsamian, D. (2003). *Culture and resistance: conversations with Edward W. Said*. Cambridge: South End Press.
- McCarthy, c. (2010). *The Cambridge introduction to Edward Said*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Phillipson, R. (1992). *Linguistic imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Dumont, L. (1983). *Essays on Individualism: Modern Ideology in Anthropological Perspective*. Paris: Editions du Seuil [in French].
- Haugbolle, S. (2018). Anthropology and Political Ideology. In *The Handbook of Political Anthropology* (Pp. 121—191). Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Nadeau, K. (2011). Ideology and Anthropology. In *21st Century Anthropology: A Reference Handbook* (Pp. 453—462). Thousand Oaks, California, United States: SAGE Publications, Inc. Retrieved from: <https://doi.org/10.4135/9781412979283.n46>.
- Fanon, F., Chevalier, H., & Maspero, F. (1988). *Toward the African revolution: political essays*. New York: Grove Press.
- Fanon, F. (1952). *Black Skin, White Masks*. Editions du Seuil [in French].
- Rabaka, R. (2010). *Forms of Fanonism: Frantz Fanon's critical theory and the dialectics of decolonization*. Lexington Books.
- Fanon, F. (2014). Racism and culture. Retrieved from: <https://vpered.wordpress.com/2014/06/19/fanon-racisme-et-culture/> [in Ukrainian].
- Fanon, F. (1956). Racism and culture. *African presence*, 8/10, 122—131 [in French].
- Bahdanovič, A.E. (1995). *Remnants of the ancient world-view of Belarusians: Ethnographic essay*. Minsk: Belarus [in Russian].
- Shane, p. V. (1874). *Belarusian folk songs with rituals, customs and superstitions related to them, with an explanatory dictionary and grammatical notes attached*. St. Petersburg: p. Maykov Printing House [in Russian].
- Kolberg, O. (1968). *The Complete Works* (Т. 52. Belarus-Polesie). Warsaw: People's Publishing Cooperative. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza [in Polish].
- Dolega-Chodakowski, Z. (1967). *About Slavic Christianity: and other letters and manuscripts*. Warsaw: State Scientific Publishing House [in Polish].
- Romanov, E.R. (1912). *Belarusian collection* (Vol. 1—9). Kiev: Type. S.V. Kulzhenko [in Russian].
- Dobrovolsky, V.N. (1891). *Smolensk Ethnographic Collection (P. I). Stories and tales*. St. Petersburg: E. Evdokimov Printing Pouse [in Russian].
- Dobrovolsky, V.N. (1914). *Smolensk Regional Dictionary*. Smolensk: p. A. Silin Printing Pouse [in Russian].
- Tolstaya, S.M. (Ed.). (2018). *Slavic ethnolinguistics. Bibliography*. Department of Ethnolinguistics and Folklore; Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences. Retrieved from: https://inslav.ru/sites/default/files/etnolingvistika_bibliografija_2018.pdf [in Russian].
- Lotman, Yu.M. (1995). *Pushkin*. St. Petersburg: Art-SPb. [in Russian].
- Tolstoy, N.I., & Tolstaya, S.M. (2013). *Slavic ethnolinguistics: theory questions: Towards the Second All-Russian Conference of Slavists. Moscow, November 5—6, 2013*. Moscow: Institute of Slavic Studies of the RAS [in Russian].
- Tolstoy, N. I. (1988). *History and structure of Slavic literary languages*. Moscow: Science [in Russian].
- Tolstoy, N.I. (1995). *Language and Folk Culture: Essays on Slavic mythology and ethnolinguistics*. Moscow: Indrik [in Russian].
- Tolstoy N.I. (2003). *Essays on Slavic paganism*. Moscow: Indrik [in Russian].
- Tolstoy, N., Agapkina, T.A., & Tolstaya, S.M. (Eds.). (1995). *Slavic antiquities: ethnolinguistic dictionary: in 5 volumes* (Vol. 1). Moscow: International Relations [in Russian].
- Ivanov, V.V. (1999). About Roman Jacobson. (Chapters from memories). Retrieved from: <https://magazines.gorky.media/zvezda/1999/7/o-romane-yakobsone-glavy-iz-vospominanij.html> [in Russian].

- Vroon, R., & Pilshchikov, I. (2018). V.V. Ivanov as a researcher of Russian and world literature. Retrieved from: https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/153/article/20141/ [in Russian].
- Glebov, S. (2009). *Eurasianism between Empire and Art Nouveau: History in documents*. Moscow: New Publishing House [in Russian].
- Seriot, p. (2014). *Structure and totality: the intellectual origins of structuralism in Central and Eastern Europe*. Boston: De Gruyter Mouton.
- Seriot, p. (1999). *Structure and totality: the intellectual origins of structuralism in Central and Eastern Europe*. Paris: University Press of France [in French].
- Khalilullov, G., & Gumilyov, L. N. (1999). «I do not consider myself a gloomy type». Interview with Lev Gumilyov. Retrieved from: <http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article35.htm> [in Russian].
- Shnirelman, V.A. (2011). *The threshold of tolerance: ideology and practice of a new racism* (Vol. 1). Moscow: New Literary Review [in Russian].
- Palkin, A.G. (2009). *The concept of the state in the doctrine of the Eurasians: PhD Abstract*. Ural Academy of Public Administration, Omsk [in Russian].
- Toporov, V.N. (1991). Nikolai Sergeevich Trubetsky — scientist, thinker, person: On the occasion of the 100th anniversary of his birth (Part 2). *Soviet Slavic Studies*, 1, 78—99 [in Russian].
- Ivanov, V.V., & Toporov, V.N. (1974). *Research in the field of Slavic antiquities. Lexical and phraseological questions of the reconstruction of texts*. Moscow: Science [in Russian].
- Toporov, V.N. (1990). The importance of the Belarusian Area in ethnogenetic studies. In Birila, M. (Ed.), *The Slavs: unity and diversity: International conference (Minsk, 24—27 May 1990): Abstracts i messages. Section 2. Ethnogenesis of Slavs* (Pp. 87—90). Minsk [in Russian, Belarusian].
- Bartminski, J. (2016). On current tasks of ethnolinguistics. *Ethnolinguistics*, 28, 7—30. Retrieved from: <https://doi.org/10.17951/et.2016.28.7> [in Polish].
- Zinken, J. (2016). What data does comparative ethnolinguistics need? *Ethnolinguistics*, 28, 334—335. Retrieved from: <https://doi.org/10.17951/et.2016.28.334> [in Polish].
- Frolova, O., Yudin, A.V., Aydachich, D., Nagorko, A., Chlebdia, W., Antropov, N., & Bartmiński, J. (2016). Summary project discussion «Analysis Methods for Studying Language Image of the World in the context of comparative research». *Ethnolinguistics*, 28, 337. Retrieved from: <https://doi.org/10.17951/et.2016.28.337> [in Polish].
- Niebrzegowska-Bartminska, S. (2017). What data is relevant ethnolinguistically? *Ethnolinguistics*, 29, 11—30. Retrieved from: <https://doi.org/10.17951/et.2017.29.11> [in Polish].
- Bernard, H.R. (2011). *Research methods in anthropology: qualitative and quantitative approaches*. Lanham; Maryland: AltaMira Press.
- Bartminski, J. (1996). *Dictionary of stereotypes and folk symbols* (T. 1). Kosmos. (Part 1). Sky, blue lights, fire, stones). Lublin: Pub. house UMCS [in Polish].
- Bartminski, J. (2007). *Language basics of the Image of the World*. Lublin: Pub. house UMCS [in Polish].
- Cohen, H., & Lefebvre, c. (Eds.). (2005). *Handbook of categorization in cognitive science*. Amsterdam: Elsevier.
- Duranti, A. (1997). *Linguistic anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Novozhilov, A.G. (2012). Problems of development of the L.N. Gumilyov Passionary theory of ethnogenesis. *Vestnik St. Petersburg University. Special issue for the 100th Birthday of L.N. Gumilyov* (Pp. 164—176) [in Russian].
- Bassin, M. (2016). *The Gumilev mystique: biopolitics, Eurasianism, and the construction of community in modern Russia*. Ithaca: Cornell University Press.
- Rich, V. (1995). Anthropology Institute Accused of Racism. *Science*, 269 (5220), 27—27. Retrieved from: <https://doi.org/10.1126/SCIENCE.269.5220.27>.
- Solovey, V.D. (2008). *Blood and Soil of Russian history*. Moscow: Rus. Mir [in Russian].
- Solovey, T., & Solovey, V. (2011). *The failed revolution*. Moscow: AST; Astrel [in Russian].
- Solovey, T., & Solovey, V. (2009). To the understanding of Russian. Retrieved from: http://www.za-nauku.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1709&Itemid=33 [in Russian].
- Solovey, V. (2007). «We» and «They». Retrieved from: http://www.za-nauku.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=292&Itemid=36 [in Russian].
- Morozov, E.F. (2007). Religion — races — ethnic groups. In *Faith. Ethnos. Nation. The religious component of ethnic consciousness* (Pp. 35—64). Moscow: The Cultural Revolution [in Russian].
- Balushok, V. (1999). Ethnic and national: dynamics of interaction. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 1, 93—107 [in Russian, Ukrainian].
- Anderson, B.R.O. (2005). *Under three flags: anarchism and the anti-colonial imagination*. London: Verso.
- Anderson, B.R.O. (2006). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London; New York: Verso.
- Hague, E. (2011). Benedict Anderson. In *Key Thinkers on Space and Place* (Pp. 16—21). London: SAGE.
- Uk.wikipedia.org. (2019). Tishkov Valeriy Oleksandrovich. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Тішков_Валерій_Олександрович [in Russian].
- Tishkov, V., & Zvyagina, E. (2000). A nation is a metaphor. Ekaterina Zvyagina conversation with Valery Tishkov, Director of the Institute of Ethnology and Anthropology of the RAS. Retrieved from: http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/novye_publicacii/naciya__et1.html [in Russian].
- Tishkov, V.A. (2003). *Requiem for Ethnicity: Studies in socio-cultural anthropology*. Moscow: Science [in Russian].
- Tishkov, V.A. (2010). *Russian people. A book for the teacher*. Moscow: Enlightenment [in Russian].

- Tishkov, V. (2016). Nation and national identity in Russia. *Bulletin of the Russian Nation*, 51, 7—15 [in Russian].
- Martynova, M.Yu. (2019). Linguistic diversity of the population of Russia and the problem of school education. In *XIII Congress of Anthropologists and Ethnologists of Russia: Conf. Proc. Kazan, July 2—6, 2019* (Рр. XIV—XXII). Moscow: IEA RAS; KFU [in Russian].
- Zagrebin, A.E., & Martynova, M.Yu. (Eds.). (2017). *XII Congress of Anthropologists and Ethnologists of Russia: Conf. Proc. Izhevsk, July 3—6, 2017*. Moscow: IEA RAS [in Russian].
- Martynova, M.Yu. (Ed.). (2019). *XIII Congress of Anthropologists and Ethnologists of Russia: Conf. Proc. Kazan, July 2—6, 2019*. Moscow: IEA RAS [in Russian].
- Grigoryeva, R.A. (2012). At the crossroads of cultures of three East Slavic peoples. In M.Yu. Martynova (Ed.). *Borders, Culture, and Identity. Ethnology of the East Slavic borderland* (Рр. 15—53). Moscow: IEA RAS [in Russian].
- Kruk, I.I. (2007). Authentic folklore of Belarusians as the Hypertext national spirit. In *Authentic folklore: problems of existence, study, imitation: Materials Scientific Conference (15—16 March 2007)* (Рр. 77—84). БГУКИ. Retrieved from: <http://repository.buk.by/handle/123456789/4311> [in Belarusian].
- Kruk, J., & Kotovich, O. (2003). *Wheel of time: tradition and modernity*. Minsk: Belarus [in Russian].
- Gigin, V. (2016). The idea is stronger than all armies. Retrieved from: <https://souzveche.ru/articles/our-union/31568/> [in Russian].
- Lastouski, A. (2010). Russian centrism as an ideological project of Belarusian identity. *Political sphere*, 14, 58—79 [in Belarusian].
- Babosov E.M. (2004). Basics of the ideology of the modern state. Minsk: Amalfey [in Russian].
- Melnik, V.A. (2013). Basics of the ideology of the Belarusian state. Minsk: Higher School [in Russian].
- Dzermant, A. (2015). Belarus: features of state ideology and national identity. Retrieved from: <https://www.gumilev-center.ru/belarus-osobennosti-gosudarstvennoj-ideologii-i-nacionalnoj-identichnosti/> [in Russian].
- Rudkouski, р. (2007). *Belarus uprising*. Vilnius: Belarusian Studies [in Belarusian].
- Kotlyarov, I.V. (Ed.). (2017). *Belarusian society in the context of a civilizational-cultural code: a sociological dimension*. Minsk: Bel. Navuka [in Russian].
- Kotlyarov, I.V. (2018). Socio-political situation as a factor of the civilization code. *Sociological Almanac*, 9, 9—14 [in Russian].
- Kotlyarov, I.V. (2017). Integration processes in the human dimension (sociological trends). *Sociological Almanac*, 8, 18—31 [in Russian].
- Kotlyarov, I.V. (2010). Traditional values as the basis for the development of Belarusian society. In *Spiritual and moral education based on domestic cultural, historical and religious traditions and values: Proc. of the Intern. scientific-practical conf., Zhirovichi, May 27, 2010* (Рр. 13—18). Minsk: Bel.navuka [in Russian].
- Kotlyarov, I.V., Abushenko, V.L., Babosov, E.M., Baranovsky, N.A., Smirnov, V.E., & Sokolova, G.N. (2015). *Belarus on the way to the future: the sociological dimension*. Minsk: Bel. science [in Russian].
- Egorov, A.G., Mozheiko, M.A., Gostenin, V.I., & Sukhova, E.E. (2016). Research. Russia and Belarus through the eyes of students. Retrieved from: <http://rusbelrec.smolgu.ru/issledovania/> [in Russian].